

Báthori Csaba verseskötete 2017 végén jelent meg a Scolarnál, a borító egy Dürer-metszet (*Melencolia I.*) felhasználásával készült. Mindent betérítő, aransárga betűk hirdetik a címet: *Melankólia*. A rézkarc a belvégekben megismétlődik, a cseh költő, Vladimír Holan versrészletével kiegészülve – ezek adják a felütését az alcíme szerint 2012 és 2016 közötti verseket tartalmazó kötetnek.

Pataky Adrienn 39

A SZONETT OTTHONOS OTTHONTALANSÁGA

Báthori Csaba: *Melankólia*

A Dürer-kép, amely a négy vérmérséklet közül

a melankolikust – mint a művészekre jellemző típust – emeli ki, az egyik legtöbbet elemzett képzőművészeti alkotás. Földényi F. László *A melankólia discsérete* című, 2017 elején megjelent kötetében gyakran utal a rézmetszetre, s az azon látható „megfejthetetlen kötömbre”, ami olyan érzéseket hív elő, mint a melankólia: „valami ránehezedik az emberre, amitől képtelen menekülni, de közben nem tudja megmondani, pontosan mi is az, ami körülfogja, letaglózza, vagy éppen magasba emeli” – véli.¹ Korábbi könyvében Földényi így mutatja be a melankolikust: „Egyfelől a szellemvilághoz kötődik, másfelől az anyag rabja; megveti a földi törvényeket, és állandóan egy új, a semmibe ágyazódó létezésen töpreng. Jellegzetesen fausti figura [...] semmit sem érez magától idegennek, kielégíthetlensége miatt mégis tökéletes otthontalanság jellemzi.”² Ez az idézet remekül demonstrálja a Báthori Csaba *Melankóliájában* megképződő lírai én karakterét. Báthorinak azonban az egyes versekben nehéz újat nyújtania: a melankóliáé mellett egy másik, csaknem évezredes hagyományba lép be, a szonettébe. Sokféle más mű mellett szonett is született már ezzel a címmel, a forma gyerekkorában a reneszánsz Angiolierié vagy a magyar virágzás idején Juhász Gyuláé – száznál is több szonettet azonban bizonyosan senki nem írt e címmel Báthorin kívül.

A csaknem 400 oldalas kötet az *Elemi szonettekhez* (2013) hasonlóan 4-4-3-3 osztatú versekből áll. A szonett nem újdonság Báthori életművében – 2013-ban jelentek meg a fordításában Rilke szonettjei (*Szonettek Orfeuszhoz*), s néhány évvel korábbi *A lírikus 123 epilógja*. Babits versének ilyen mennyiségű parafrázisa önmagában is bravúr – a különféle változatokban Báthori a stílusesszék, minőségek, hangnemek és műfajok sokféle változatát próbára tette, a vers megszólalt mások mellett Hölderlin és Esterházy stílusában, gyerekhangon, bűnbánó vagy épp kételkedő hangnemben, szlengetve vagy tájszólásban. Az *Elemi szonettek* komorabb vállalkozás volt, egzisztenciális kérdéseken merengő líra, amiből jelentős mennyiségű vers szerepel e kötetben is. Az *Elemi szonettek* három ciklusa (*Ikarosz leszáll,*

Orpheusz felkerül, Melankólia) 199 szonettből áll, a *Melankólia* négy ciklusa (*Ikarosz leszáll, Felszáll Orfeusz, Melankólia, Megéri-e*) több mint másfél ezer annyiból. Sőt, e két kötet között megjelent a *Minden repül* (2016) is, amely három évtized verseiből válogat 264 oldalon, s amelynek utolsó része 40 szinte csak szonetteket tartalmaz. A *Melankólia* című szonettkötetből tehát nem kevés verset ismerhet már az olvasó.

A szonettciklus Petrarca *Daloskönyve* óta jellemző, s a szonettkötet a magyar líra elmúlt évtizedeiben kifejezetten népszerű: Szabó Lőrinc után Faludy György, Tandori Dezső, Somlyó György, Bertók László vagy Markó Béla írtak ilyet. Míg Szabó Lőrinc alapvetően a Shakespeare-i formából, a többi szerző leginkább a petrarcaiból indul ki, Báthori is. Petrarca szonettjei jellemzően sajátos logikai struktúrát alkotnak az oktáva és a szextett kétszátatúságával, a *Melankólia* verseinek hangvétele azonban legtöbbször homogén. A tercínák ritkán hoznak fordulatot, az egyes szakaszok inkább egybefolyanak az enjambement-ok és a tematika által, csak a második tercina, vagy annak utolsó sora szolgál esetenként axiómaszerű csattanóval, szintézissel. Ez azonban nem róható fel a szerzőnek, hiszen a szonettnek nincsenek számon kérhető követelményei, bár a klasszicista poétikáktól kezdve gyakran próbálták preskriptív keretek közé szorítani. Báthori a *Melankóliában* alapvetően 14 sorosnak és 4-4-3-3 osztatú, rímes versnek tekinti a szonettet, egy interjúban így fogalmazott: „Elképesztő, hogy a szonett 14 sora milyen sokféle árnyalatra, milyen sok távlat kibontására, sőt megteremtésére képes. Elnyúlhatetlen műforma ez, egészen boszorkányos, varázslatos, összemérhetetlen. Ezeregy arca van.”³ A *Melankólia* invokációszerű nyitányával a szonettet megszólító önreflexív versekhez – mint József Attila *Gyöngysora* („Szonett, te drágakő”), vagy Babits *Szonettek* című verse („Szonett, aranykulcs”) – csatlakozik: „Szonett, hang-égitest, mértani mámor” (*Kérés ehhez a szonetthez*). A gyakran az aranymetszés struktúrájához hasonlított szonettforma nemcsak matematikailag, de hangzás szempontjából is egyedülálló, erre utal elnevezése is, amely a latin *sonus* ('hang') szóból ered. „Mértani mámor” révén az organikus, természeti formákhoz is hasonlít, vizuálisan is leképezi a fák vertikális alakját, a lent és fent egységét, s ezt felerősítik e kötetben a témák, cikluscímek (*Ikarosz leszáll, Orfeusz felszáll*) is. Az első vers igazságvágyát – „de fenn meséld el azt is, ami nem fáj / lenn, s tartson meg kicsinynek az igazság.” (*Kérés ehhez a szonetthez*) – létértelmező igényű szonettek láncolata viszi tovább, amelyek már-már monomániásan ragaszkodnak tárgyukhoz, s attitűdjükre olykor reflektálnak is: „magasba csábít a bálvány. // Vagy a rögeszmék. Mert függőleges / minden téboly.” – áll a *Nincs messze közepén*. A versekben a fent és lent közötti átjárás, a titok megsejtése, az egyensúly megteremtése tematizálódik: „Aki magasra tör, a láthatatlant / választja.” (*Az eltűnt*), mégis ott érhető el a „hang-égitest”, vagyis a

szonett, fent az égben, ahol „Függőlegesen sűrögnek a szentek” (*Valse Triste*). Az interszjektív térben a „Holtak élőkkel megszövik a rendet” (*Ninccsen világvég*), minden kauzális: „Hogy itt lenn járhas, azért kell repülnöd.” (*Szálló napjaink*), s az elkerülhetetlen „lejjebb ereszkedés” az élet természetes része (éppúgy, mint a natúra ciklikussága): „üresre éljük itt a testünk / s mindenünk egy zúzó gödörbe forrad / s leszállunk mint lombhullató halottak.” (*Melankólia XXXVI*). A fülszövegben használt *lombozatoság* kifejezés nemcsak a kötet egészére – mint burjánzó szonettalomra –, és a szonettek struktúrájára – organizmusszerű (fa) forma – alkalmazható tehát, több versben megjelenik tematikailag és trópusként is, a *Melankólia XVII*-ben például a szonett önreflexivitására utalva ekképp: „Kamasz erdő is láthatárnak indul, / de végül ő se nő a lombjain túl, –”.

A 365 szonettből álló *Melankólia* implikálja a „minden napra egy szonett”-olvashatóságot, amely által újabb ciklikusságba lépünk: „Napról napra, háromszázhatvanöt / ingovány. Sodródunk, mint önméztő / vizek szálai s mint a lucfenyőtű, / olyan súlyosan fekszünk itt rögök / felett s alatt.” (*Lucfenyőtű*). E versben az örök körforgásnak és az élet uralhatatlanságának képzete domborodik ki, a szonettek egymásutánisága mégis inkább vezeklésként, szertartásszerű, megtisztuló gyakorlatok soraként válik értelmezhetővé. A záróciklusban (*Megéri-e*) némi hangnembeli elmozdulás észlelhető: a lemondásokkal és unalommal átszőtt mélabú olykor életigenlő-beletörődő melankóliára vált, olyasféleképp, ahogy Juhász Gyula *Melankóliájának* záró tercínájában: „De már nem félek tőle, mert tudom, haj, / Hogy rövid álunk, ez édesbús élet / Siet nagyon és addig mért ne éljek?”

A verseken nemcsak a melankólia művészeti ábrázolásai és a szonett sokévszázados tradíciója szüremlik át, de az európai kultúrtörténet ismert alakjai és történetei is. A versek az orfikus Rilke, az egzisztencialista József Attila, a számvető Kosztolányi és az elmúlás-öregedés versekkel egyre sűrűbben jelentkező Oravecz Imre, Tolnai Ottó, Zalán Tibor vagy Bertók László hangjának ötvözeteként szólnak meg. A klasszikusoktól konkrét allúziók, intertextusok is szerepelnek: a *Rejtelmek* című József Attilát idézi meg, a *Valse Triste* Weörest, a *Számadás* Kosztolányit, a *Semmit egészen* Szabó Lőrincet. Némi újholdas hatás is felbukkan, nemcsak a mitologikus Weöres, de Nemes Nagy Ágnes utánérzete által is. Báthori fontosnak tartja a „túlságosan személyes hangütés mellőzésé”-t,⁴ s ebben az „objektív” Nemes Nagyot mesterének tekinti. Mégis, sokszor éppen ennek elmentésével dolgoznak a versek: például az anya halálával, és a versbeszélő ebből eredő öndefiníciós kudarcával. Az *Anyám* című szonett (eleje) így játszik a vertikális irányokkal és a dichotómiákkal: „Túl nehéz voltam veled, túl nehéz / vagyok nélküled. Most már se magasra, / se mélyre nem vezet az ember

útja, – / anyámmal valódi merészkedés // volt az élet.” Hasonlóan őszinte hangú az *Örömök közt*: „Ő, anyám ilyen volt: feszélyezetten / sírt, a minden napok túloldaláról / beszélt, és alig derítette mámor.”, s konfesszió jellegű az alábbi sor is: „Az egyik anyám volt, / az egyik őspont. Mert ő egy-
42 magában / szentlelkem volt” (*Melankólia XVIII*). Azok a versek érdekesebbek a más tematikájúak közül is, amelyekben egyedi impressziók olvashatók, például: „Krumplit venni, zöldhagymát, vérnarancsot, / időtlen kibaktatni a Lehelre [...] a magasban most minden oly esendő, – / körben testfoltok hínárlebegése.” (*Melankólia LIX*). Életszerűbbek azok a darabok, amelyek már-már alanyinak hatnak, a lírai én szinte tapintható feszengését viszik színre – „most szorongok, mint gödörben az árvíz. (*Évek közben*) –, mint amelyek univerzális tudást, ontológiai tanokat próbálnak közvetíteni. A „nagy szavakkal” (idő, kozmosz, világ, élet, isten, igazság stb.) operáló versek kioltják egymást, illetve kiüresítik és elhitteltelenítik használt fogalmaikat, s ezáltal azt a nagyobb egységet is, amelybe a kötet révén szerveződnek: a „melankolikus szonettét”. Szintén érdekesebbek azok a versek, amelyek egy konkrét kedveshez szólnak, mint a férfiről és nőről általánosságban írók, amelyek ráadásul olykor patriarchális sztereotípiákat kezelnek evidenciaként (ami nem tesz jót a kötetnek), például: „A nő férfi akar lenni, a férfi / isten, – betöltetlen helyek ezerrel / tátonganak az űrben (*A vágyak árja*) vagy: „Anya, nő? Bármi szemkövetelő / nőstény dongák végleg otthont nem adnak. / Minden férfi egyszer Odüsszeusznak / utóda, kit eltűntet az idő.” (*Tovább*).

Báthori szonettjei a meglévő struktúrákba kényelmesen illeszkedve, tudatosan használják az évezredes tradíciót. A szonettek rímképlete változatos (például alternálódnak az ölelkező és keresztírmek), de a forma nem lesz csonka vagy bővített (mint például Petri Györgynél vagy Tandoninál), és nem is hoz létre új struktúrákat (mint például Borbély Szilárdnál vagy Imre Flóránál). Posztmodern helyett inkább posztnyugatos hagyományba illeszthető ez a líra, az egyes szonettek biztonsággal, katonás rendben követik egymást. Formailag az egységhez képest kuriózum a kötet közepén található *Rímtelen szonett* vagy a *Játék-szonettek* ciklus, amelyben előbb egy, majd kettő, három, négy és öt szótagos sorok alkotják az egyes szonettek rímpárjait.

A kötet a fent-lent, élet-halál, némaság-hang, pillanat-öröklét, reggel-este dichotómiák mentén hozza létre sajátos hangulatát. A folytonos ismétlődések, a motívumok újra- és újrafelbukkanásai által állítja elő mindennapi, kedélytelen-monoton melankóliáját. Összességében sokrétű kultúrtörténeti utazást nyújt egy jól begyakorolt formán keresztül, de annak otthonos kereteiből ritkán történik kilépés, pedig épp ezekben az (inkább személyesebb és induktív módszerű) esetekben látszik tétje lenni a versnek. (*Scolar, Bp., 2017*)

¹ Földényi F. László: *A megfejthetlensége vonzott* (Mészáros Gábor interjúja), Litera, 2017. augusztus 12. <http://www.litera.hu/hirek/foldenyi-f-laszlo-77829>

² FÖLDÉNYI F. László, *Melankólia*, Bp., Magvető, 1984, 96.

³ Báthori Csaba: *Megéri a repülés* (Sóki Diána interjúja), Litera, 2017. február 1. <http://www.litera.hu/hirek/bathori-csaba-77157>

⁴ Uo.

